

**MUZIKALE OPVOEDING
TWEEDE GRAAD TSO
LICHAMELIJKE OPVOEDING EN SPORT**

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS
VVKSO – BRUSSEL D/2014/7841/029

Vervangt D/1999/0279/052A vanaf 1 september 2014

Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs
Guimardstraat 1, 1040 Brussel

Inhoud

1	Situering van het leerplan	3
2	Visie	3
2.1	Beginsituatie	3
2.2	Uitdaging	4
3	Eigenheid van Muzikale opvoeding in de richting Lichamelijke opvoeding en sport....	5
4	Christelijk mensbeeld	6
5	Opbouw en samenhang	7
6	Doelstellingen.....	8
6.1	Algemene doelstelling	8
6.2	Leerplandoelstellingen	8
7	Minimale materiële vereisten.....	13
8	Pedagogisch-didactische wenken	14
8.1	Inleiding	14
8.2	Didactische wenken per doel	14
8.3	Evaluatie.....	17
8.4	Digitale media.....	18
8.5	Taalbeleid.....	19
8.6	Mogelijke reflectiemodellen.....	20
	BIJLAGEN	22

1 Situering van het leerplan

Zie website van het VVKSO bij lessentabellen.

Doelgroep	Dit leerplan <i>Muzikale opvoeding</i> is bestemd voor de leerlingen van de 2de graad tso, Lichamelijke opvoeding en sport van het katholiek secundair onderwijs. Het vak behoort tot het specifiek gedeelte.
Graadleerplan	Het leerplan is een <i>graadleerplan</i> . De leraar maakt bij het opstellen van het jaarplan een zinvolle verdeling van leerinhouden en activiteiten over de twee leerjaren. Als verschillende leraars het vak geven, maken ze duidelijke afspraken rond inhoud, methode en leerlijnen.
Open leerplan	Een <i>open leerplan</i> wil zeggen dat de vakleraar vanuit het leerplan focust op de leerlingen die in de klas zitten, rekening houdend met de schoolcontext. Hij kan op verschillende manieren en niveaus aan een doelstelling werken. Het is een uitdaging om klas en individuele leerlingen goed in te schatten. Differentiatie per klas en binnen de klas is een grote meerwaarde.
Kader	Het leerplan muzikale opvoeding biedt een kader en schetst de hoofdlijnen. Daarbinnen is ruimte voor inkleuring, persoonlijke voorkeuren en eigen initiatief. Er zijn veel manieren om de doelen te bereiken. De leraar zorgt voor een breed aanbod van muziek, enerzijds passend bij de muzikale interesse van de jongeren, anderzijds aansluitend bij de focus van sport en beweging. Hij maakt keuzes wat betreft repertoire, werkvormen, ontwerp opdrachten, oefeningen ...

2 Visie

2.1 Beginsituatie

Vervolg 1ste graad Dit leerplan bouwt verder op de doelen van 1ste graad A-stroom:

De leerlingen verfijnen hun omgang met muziek

- 1 Algemene en persoonlijke gevoelens, ideeën en ervaringen met muziek uitdrukken.
- 2 Algemene en persoonlijk gevoelens, ideeën en ervaringen in muziek herkennen en verwerken.
- 3 Kenmerken en functies van muzikale parameters benoemen en toepassen.
- 4 Notatie en media als hulpmiddel bij de omgang met muziek gebruiken.
- 5 De omgang met muziek beoordelen.
- 6 De eigen omgang met muziek vergelijken met en afstemmen op die van anderen.
- 7 Muziek als een specifieke communicatievorm ervaren en onderzoeken.
- 8 Muziek in diverse contexten situeren.

Dit gebeurt binnen drie leerdomeinen: de leerling en zijn persoonlijke omgang met muziek, in relatie tot de anderen en in relatie tot de wereld.

Muzikale opvoeding in de 2de graad tso, Lichamelijke opvoeding en sport bouwt verder op deze verworvenheden. Deze richting vraagt een actieve aanpak met aandacht voor musiceren en ontwerpen; het gericht luisteren omzetten in beweging, met aandacht voor expressie en creativiteit en een sterke focus op ritmiek. Dit is niet altijd evident, omdat een goede houding, een positieve inbreng, de nodige inzet, bereidwilligheid of kunnen van deze leerlingen soms ontbreekt. Het is aan de leraar om de leerlingen warm te maken en hun interesse aan te wakkeren voor vele facetten van muziek.

2.2 Uitdaging

Profiel

Muzikale opvoeding vertrekt steeds vanuit de muzikale beleving waarbij het zelf doen en de persoonlijke ervaring centraal staan.

De leerlingen in de 2de graad hebben een duidelijke muzikale voorkeur en persoonlijkheid, maar missen soms een brede kijk op het muzikale aanbod. Weinig leerlingen bouwden een muzikale bagage op via academie, harmonie, koor ... Een aantal leerlingen zijn nieuwsgierig: ze luisteren en musiceren met een open geest en experimenteren graag.

De leerlingen zijn enerzijds kritische consumenten en anderzijds zijn ze gevoelig voor trends en hypes. Waar sommigen onderduiken in een subcultuur, gaan anderen op zoek naar een goed verhaal en authenticiteit. De inhoud van een tekst, de persoonlijkheid van een artiest, respect voor virtuositeit ... zijn goede redenen om een nummer aan hun playlist toe te voegen. Qua muziekconsumptie zijn het trendsetters: alle media zijn goed om muziek te beluisteren en uit te wisselen.

Hun muzikale ervaringen zijn vaak 'gekleurd' of fragmentarisch, toch zijn ze vaak een open en geïnteresseerd publiek en zijn gevoelig voor verbreding en verdieping.

Groei en progressie

Muzikale opvoeding is een vak waarin leerlingen kansen krijgen om muzikaal te groeien via verschillende muzikale omgangsvormen. Zo ontwikkelen ze een gezond-kritische geest, ze ervaren een breed spectrum van muziek en kunnen gefundeerd hun ervaringen delen. Het is een hele uitdaging om leerlingen, verankerd aan 'hun' muziek, mee te krijgen. Enerzijds zijn de leerlingen tevreden met de muziek die ze zelf beluisteren, ontdekken, zingen, spelen of bewerken, anderzijds hebben ze zeker een duwtje in de rug nodig om verder te kijken.

Ze krijgen uitdagingen die hen bewuster maken van de functie en werking van muziek. Op die manier leren ze op een metaniveau denken. De leraar trekt de visie van leerlingen open en laat een kritisch geluid horen, onder meer door bij te sturen of door tegen de leerlingen in te gaan. Leerlingen zijn vaak erg beïnvloed door de media en de leraar plaatst daar kanttekeningen bij. Hij prikkelt de leerlingen om hun horizon te verruimen via luisteren, musiceren, ontwerpen, transformeren.

Talent

Wat leerlingen graag doen, doen ze beter en houden ze langer vol. Kiezen voor talent loont. In Muzikale opvoeding kijkt de leraar vooral naar waar leerlingen goed in zijn en veel minder naar wat ze niet kunnen. Deze talentgerichte aanpak toepassen, schept voordelen. Wie werkt binnen zijn talenten en met een zekere keuzevrijheid, doet dat met meer goesting en haalt gemakkelijker resultaten. Een talent is pas een talent als ook anderen het zien, horen of ervaren. Ook de leraar focust op zijn talenten, specifieke competenties en interesses om leerlingen te boeien.

Motivatie

Motivatie ontstaat doordat een doel aantrekkingskracht heeft. Hoe sterker het engagement, hoe beter de prestatie zal zijn. De leerlingen willen een bepaalde taak tot

een goed einde brengen, maar willen ook op een positieve manier een goede indruk maken. Autonomie, verbondenheid en genot zijn belangrijke elementen voor motivatie. Door de vrijheid die leerlingen krijgen, kunnen ze bewijzen dat ze dit vertrouwen waard zijn. Door een zekere vorm van inspraak ontwikkelen ze hun interesses.

Voldoening

Het plezier beleven aan muziek via zingen, spelen, luisteren, improviseren staat centraal in de les, want een positieve ervaring blijft beter hangen. De kansen om zelfstandig ervaring te verwerven en de grote verantwoordelijkheid die leerlingen krijgen, geven een grote voldoening. De activiteiten zijn in het begin erg eenvoudig en bouwen geleidelijk op qua moeilijkheidsgraad, zodat de leerlingen niet afhaken.

3 Eigenheid van Muzikale opvoeding in de richting Lichamelijke opvoeding en sport

Impressie - expressie

Het gericht luisteren en het actief musiceren staan in een wisselwerking met elkaar en versterken elkaar. Op die manier grijpen en begrijpen leerlingen muziek beter. De leraar heeft aandacht voor:

- muzikale vorming;
- expressieve vorming;
- culturele vorming.

Beweging en sport

Het leerplan is voor jongeren die gericht zijn op beweging en sport. Dit betekent nog niet automatisch dat ze een goed ritmisch aanvoelen hebben of dit verder willen ontwikkelen.

Muzikale opvoeding wil de leerlingen inzicht geven in de parameters van muziek, zodat ze beter de link tussen muziek en beweging aanvoelen, zowel bij het kijken en luisteren als bij het zelf uitvoeren. Belangrijk is dat leerlingen zich aangesproken voelen, dat ze enthousiast en gemotiveerd zijn en het gevoel hebben dat ze bijleren. Een goede communicatie en samenwerking met de collega's Lichamelijke opvoeding is noodzakelijk. De leraars maken afspraken over wat er aan bod komt in MO en wat in LO. De aandacht voor metrum, ritme en muziek in beweging en sport kunnen in beide vakken aan bod komen.

Deze leerlingen zijn doeners, willen actief zijn in de les zonder te veel het gevoel te krijgen dat ze hard moeten werken. Als ze de link tussen muziek en sport zien, zijn ze extra gemotiveerd. Een goede discipline in de les is noodzakelijk.

De helft van de lestijd focust op muziek in verschillende omgangsvormen op eigen niveau, de andere helft is gekoppeld aan Lichamelijk opvoeding.

De nadruk ligt op praktijk: spelen, zingen, rappen, bewegen, ontwerpen, opnemen, dansen... Daarbij is bodypercussion een ideale mix van musiceren en bewegen. Het is ook belangrijk om de leerlingen uit te dagen via prestatie en opdrachten die voldoende moeilijk zijn.

Muzikale omgangsvormen

De leraar prikkelt de leerlingen via de verschillende muzikale omgangsvormen die in de 1ste graad al ruimschoots aan bod zijn gekomen:

- instrumentaal musiceren;
- vocaal musiceren;
- improviseren, ontwerpen en creëren;
- transformeren;
- luisteren;
- bewegen.

Vocaal en instrumentaal musiceren	De lessen Muzikale opvoeding in de 2de graad blijven aandacht geven aan het ontwerpen en uitvoeren van muziek met de focus op ritme. De leraar vertrekt graag vanuit de muziek zelf, eerder dan vanuit theorie. Hij bevordert de zelfstandigheid via verschillende muzikale omgangsvormen en via diverse opdrachten. Het vocaal en instrumentaal musiceren gebeurt omwille van het speelplezier, maar ook omwille van de leerervaring.
Improviseren, ontwerpen en creëren	Leerlingen ervaren dat er meerdere manieren zijn om tot een compositie te komen. Ze krijgen de vrijheid om hun eigenheid in de muziek uit te drukken, waarbij de leraar hen helpt om zich in groep te durven uiten.
Transformeren	De leerlingen zetten muziek om naar een andere expressievorm. Zo kunnen ze onder meer bij muzikale parameters bewegingen bedenken of een grafische partituur maken. Ze zetten een expressievorm om in muziek. Zo kunnen ze bij bewegingen, een grafische partituur, beelden, foto, film... muziek ontwerpen.
Luisteren	De leerlingen trachten door een goede luisterhouding de muzikale parameters te herkennen om ze daarna te kunnen toepassen. Muzikale opvoeding stimuleert de leerling om zijn muzikale horizon te verbreden. Het luisterproces is belangrijk bij alle muzikale omgangsvormen.
Digitale media	De leerlingen gaan in het dagelijks leven om met verschillende digitale media. Door het gebruik van die media verscherpt hun luisteren, verbetert hun vocaal en instrumentaal musiceren en leren ze op andere manieren muziek ontwerpen. Via (digitale) media leren ze reflecteren, zichzelf beter te evalueren en verfijnen ze hun omgang met muziek.
Extra	Via muziek wil de leraar de leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - inspireren; - enthousiasmeren; - mobiliseren; - waarderen; - laten reflecteren; - doen communiceren; - laten genieten; - betekenis laten geven.
Project	De succeservaring van een project betekent een meerwaarde voor leerlingen en leraar. De positieve attitude tegenover het vak MO wordt versterkt en de leerlingen verbreden hun muzikale horizon. De leerlingen dragen tevens de verworvenheden en die positieve attitude mee tijdens hun verdere schoolloopbaan.

4 Christelijk mensbeeld

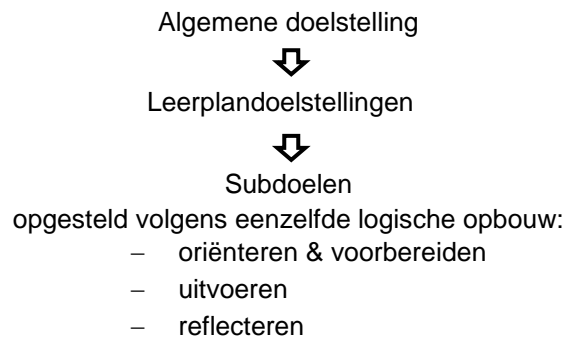
Totale persoon	Ons onderwijs streeft de vorming van de totale persoon na waarbij het christelijke mensbeeld centraal staat. Onderstaande waarden zijn dan ook altijd na te streven tijdens alle handelingen: <ul style="list-style-type: none"> • respect voor de medemens; • focus op talent; • solidariteit; • zorg voor milieu en leven;
----------------	--

- respectvol omgaan met eigen geloof, anders gelovigen en niet-gelovigen;
- vanuit eigen spiritualiteit omgaan met ethische problemen.

Als leerlingen op ontdekkingsstocht gaan naar de sociaal-culturele dimensie van muziek, is het belangrijk dat ze dit kunnen toetsen aan het pedagogisch project van de school.

5 Opbouw en samenhang

Opbouw leerplan

Verticale samenhang

In de 1ste graad leerden leerlingen onder meer emoties, ideeën en herinneringen met muziek uit te drukken en in muziek te herkennen en verwerken aan de hand van de muzikale parameters.

In de 2de graad gaan de leerlingen met deze verworvenheden aan de slag:

- ze realiseren zelfstandig muzikale uitdagingen;
- ze realiseren eigen muzikale aspiraties;
- ze communiceren genuanceerd over muziek; en over eigen muzikale voorkeur;
- ze verwerven inzicht in de sociaal-culturele dimensie van muziek.

Vermits het vak niet geprogrammeerd staat in de 3de graad, richt de leraar zijn 2de leerjaar van de 2de graad in als apotheose.

Horizontale samenhang

Samenwerking met andere vakken is zinvol, zoals:

- taalvakken o.m. omwille van de duiding van liedteksten, poëzie, recensies...;
- geschiedenis en aardrijkskunde omwille van historische en geografische duiding;
- godsdienst omwille van de kijk op mens, natuur, wereld...;
- wetenschapsvakken omwille van gehoor, akoestiek, toonverhoudingen.

Samenwerken met verschillende vakken en projectmatig werken is een grote meerwaarde.

6 Doelstellingen

6.1 Algemene doelstelling

De leerling verfijnt zijn omgang met muziek en haar link met beweging

6.2 Leerplandoelstellingen

De leerdoelen zijn onlosmakelijk verbonden en versterken elkaar om de leerling te laten groeien in zijn muzikale identiteit. Binnen de vier leerplandoelstellingen zit telkens eenzelfde logische opbouw: oriënteren & voorbereiden, uitvoeren en reflecteren. Deze theoretische indeling vraagt een soepele hanteling vermits dit een continu proces is, waarbij deze fases vaak door elkaar lopen.

Uitvoeren betekent hier het realiseren van een opdracht, niet noodzakelijk het uitvoeren van muziek of beweging zelf!

Oriënteren Voorbereiden Uitvoeren Reflecteren

1

De leerling realiseert uitdagingen rond muziek en ritmische beweging

1.1 bereidt de uitdaging rond muziek en ritmische beweging voor

oriënteren & voorbereiden

- luistert verkennend
- linkt de muzikale uitdaging aan sport en beweging
- zoekt naar een haalbare uitdaging voor zichzelf
- zoekt naar een haalbare rol binnen een groepsuitdaging
- verwerft informatie over de uitdaging
- bepaalt de inzet van (digitale) media
- experimenteert met klank, muziek en beweging
- ervaart maat, tempo en vorm via beweging

1.2 voert de uitdaging rond muziek en ritmische beweging uit

uitvoeren

- luistert gericht
- zet bewegingen uit de sportwereld om in klank
- voert liederen, kreten, tunes en jingles van sportwedstrijden uit
- kiest muziek in functie van dans en sport
- gebruikt (digitale) media
- musiceert ritmisch met stem
- musiceert ritmisch met lichaam, materiaal en instrumenten
- ontwerpt muziek en bewegingen via aangereikte bouwstenen
- geeft aanwijzingen rond maat, tempo en vorm
- musiceert in groep

1.3 reflecteert over de realisatie van de uitdaging rond muziek en ritmische beweging

reflecteren

- luistert vergelijkend
- reflecteert over de ritmische uitvoering
- reflecteert over het aangeven van maat, tempo en vorm
- reflecteert over de eigen muzikale realisatie
- reflecteert over de muzikale realisatie van de groep
- verwerft inzicht in muziek en beweging aan de hand van de uitdaging

2**De leerling realiseert aspiraties met betrekking tot muziek en/of beweging****2.1 bereidt in groep de muzikale aspiratie voor****oriënteren & voorbereiden**

- zoekt naar een haalbare aspiratie voor de groep **met keuze uit:**
 - ritmes ontwerpen
 - een ritmische begeleiding spelen
 - een eenvoudige choreografie maken op zelfgekozen muziek
 - bewegen bij parameters van muziek
 - muziek en dans analyseren en bespreken
 - een lied zingen
 - een voorstelling brengen
 - een muziekstuk ontwerpen
- zoekt naar een haalbare aspiratie voor zichzelf in functie van de groep **met keuze uit:**
 - een functie als muzikant opnemen: vocaal of instrumentaal
 - een functie als danser opnemen
 - een groep coachen naar een goede uitvoering
 - gedetailleerd luisteren en verslag uitbrengen
 - een opname maken en bewerken
 - organisatie op zich nemen van een klassikaal project
- bereidt deze muzikale aspiratie voor via:
 - muziek kiezen
 - materiaal en media kiezen
 - inspiratie halen uit kunstvormen en sporten
 - luisteren naar verschillende lagen in de muziek
 - informatie en inzicht verwerven
 - (digitale) media inzetten bij ontwerpen, vastleggen, bewerken en delen
 - improviseren met klank, muziek en beweging

2.2 voert de muzikale aspiratie uit als groep**uitvoeren**

- voert muziek en beweging uit met aandacht voor de eigen inbreng binnen de groep
- zet materiaal en (digitale) media functioneel in
- zet muziek om in beeld, woord, beweging, media

2.3 reflecteert over voorbereiding en uitvoering van de muzikale aspiratie**reflecteren**

- reflecteert op muzikale activiteiten van de groep
- reflecteert op eigen muzikale activiteiten binnen de groep
- reflecteert op de link muziek en beweging
- reflecteert op het inzetten van eigen talenten
- gebruikt (digitale) media als hulpmiddel bij reflectie

3**De leerling verwerft inzicht
in de socioculturele dimensie van muziek en beweging****3.1 ervaart muziek en beweging uit verschillende culturen****oriënteren &
voorbereiden**

- maakt kennis met dansstijlen uit verschillende culturen
- ervaart variatie in ritme en tempo via auditief-visuele voorbeelden
- ervaart verschillende dansstijlen door zelf te musiceren en te bewegen
- verwerft extra informatie over bekende dansen
- zoekt en luistert naar tunes en kreten bij sportwedstrijden
- bepaalt (digitale) media voor het uitdiepen van muziek en dans

**3.2 musiceert, beweegt en onderzoekt muziek
vanuit verschillende ervaringen****uitvoeren**

- voert muziek uit om inzicht te verwerven in de specifieke parameters van dansmuziek
- voert beweging uit om inzicht te verwerven in de specifieke parameters van dans
- onderzoekt ritme en tempo in verschillende dansen
- onderzoekt ritme en tempo in verschillende sporten
- onderzoekt de impact van muziek op dans, sport en beweging
- zet (digitale) media in bij het uitdiepen van muziek en dans

**3.3 toont de wisselwerking aan tussen muziek, beweging en
de socioculturele dimensie****reflecteren**

- herkent verschillende dansstijlen
- toont het belang van ritme en tempo aan bij verschillende dansstijlen
- toont aan dat hij zijn culturele horizon verruimt
- verwoordt zijn eigen muzikale voorkeur
- respecteert de mening van de ander

4

De leerling communiceert genuanceerd over de relatie tussen muziek en beweging

4.1 verwerft een muziekjargon via luisteren, kijken, musiceren en bewegen

oriënteren & voorbereiden

- beleeft de expressieve kracht van muziek en beweging
- benoemt de emotie in de muziek
- benoemt de emotie in de beweging
- benoemt wat hij/zij speelt
- beschrijft muziek via een elementair muziekjargon
- is bereid om zich een elementair bewegingsjargon eigen te maken
- zet passende (digitale) media in

4.2 communiceert over muziek en beweging

uitvoeren

- communiceert over de expressieve kracht van muziek en beweging
- hanteert een passend muziekjargon
- hanteert een elementair bewegingsjargon
- beschrijft hoe muziek beweging versterkt
- beschrijft hoe beweging muziek versterkt
- communiceert via beweging
- communiceert via muziek

4.3 reflecteert over zijn communicatie en stuurt bij

reflecteren

- toetst zijn eigen mening aan die van anderen
- toetst zijn eigen mening aan die van uitvoerende kunstenaars
- reflecteert over eigen realisaties en die van anderen
- stelt ambities bij
- brengt zijn eigen leerproces in kaart

7 Minimale materiële vereisten

De actuele muziekdidactiek stelt hoge eisen aan de uitrusting van het vaklokaal. In de klas zijn middelen aanwezig om de verschillende doelen van het leerplan te realiseren.

Vaklokaal

De muziekleraar beslist over de inrichting en de klasopstelling van het vaklokaal. Als het lokaal gedeeld wordt met andere vakken, mag dit de werkwijze van de muzikleerkracht niet hinderen.

- ✓ voldoende ruimte om te musiceren en te bewegen;
- ✓ goede akoestiek;
- ✓ verplaatsbaar klasmeubilair;
- ✓ (digitale) media: materiaal om de specifieke doelstellingen rond muziek en beweging beter te kunnen realiseren:
 - digitale media: geluidsinstallatie, computer met internet, luidsprekers, microfoons, mengtafel, multimediacomputer, dvd's, opnamehardware en -software...
 - andere media: bord, ballen (zoals voetbal, basket, tennis, soccerpal), stokken, linten...

Gevarieerd instrumentarium

Bij het werken met dit leerplan is een gevarieerd instrumentarium noodzakelijk. Er zijn voldoende instrumenten aanwezig om elke leerling instrumentaal te laten musiceren. De instrumenten zijn een didactisch hulpmiddel voor leraar en leerling en vormen een combinatie van:

- ✓ ritme-instrumenten (slagwerk) zoals drumstel, djembé, cajon, conga's, bongo's, maracas, claves, castagnetten, koebel, agogo, woodblock, buistrommel, guiro, triangel, handtrom, beatrijng, cabasa, samba-eitjes, reg;
- ✓ toets- en tokkelinstrumenten;
- ✓ digitale instrumenten zoals keyboards, tablets, digidrum, drumpads;
- ✓ begeleidingsinstrumenten voor de leraar zoals piano, keyboard, (elektrische) gitaar.

8 Pedagogisch-didactische wenken

8.1 Inleiding

Het leerplan stelt de leerdoelen voor de 2de graad Muzikale opvoeding in Lichamelijke opvoeding en sport. Bij het uitwerken van lessen of projecten is dit leerplan een uitgangspunt, maar ook een inspiratiebron. De leraar kiest de werkvormen in functie van de doelen die hij nastreeft. Hierbij is het proces dat leerlingen doormaken belangrijker dan het product.

8.2 Didactische wenken per doel

Algemene doelstelling: de leerling verfijnt zijn omgang met muziek en haar link met beweging

Muziek en het beter begrijpen van haar werking, effecten en intrinsieke waarde blijft steeds de focus. Dit vraagt dat inhoud en werkwijze afgestemd zijn op de leerlingen en dat de leraar ze uitdaagt om vanuit hun kennen en kunnen een stap verder te zetten in hun muzikale ontwikkeling. Dit betekent ook dat de leraar inspeelt op talenten, competenties en interesses. Dit doet hij enerzijds door leerlingen met verschillende opdrachten uit te dagen en anderzijds door hen te helpen bij hun eigen aspiraties.

Beweging versterkt het begrijpen van de muziek en kan erg elementair zijn, zoals, stappen en klappen, zich verplaatsen in de ruimte, spiegelen en variëren op wat anderen voordoen, bodypercussion. Muziek, beweging en taal staan daarbij in een wisselwerking:

- vocaal ondersteunen van ritmes en bewegingen:
bv bots en vang, bots en vang, bots bots vang, en bom bom vang;
- vaak opbouw per acht tellen:
bv bij voor- en naspelen, muziek of beweging ontwerpen, opdrachten uitvoeren;
- aftellen zoals gebruikelijk bij dans, namelijk refererend naar acht tellen:
bv '5 6 7 8';
- hulpmiddelen inzetten om ritmes te kunnen assimileren en uitvoeren:
bv via cijfers, tijdstaal, steuntekst...

Leerplandoel 1: de leerling realiseert muzikale uitdagingen, zelfstandig en in groep

De leraar biedt voor de verschillende muzikale omgangsvormen een aantal uitdagingen aan, die leerlingen (begeleid) zelfstandig kunnen verwerken. Hij gaat na waartoe leerlingen in staat zijn en bouwt telkens verder op hun competenties. Hij onderzoekt hun bereidheid en zekerheid, geeft passende uitdagingen en verruimt hun horizon. Een didactisch evenwicht is daarbij belangrijk.

<i>leerling</i>	<i>leerkracht</i>
onbekwaam onzeker	taakgericht
onbekwaam bereid	leiderschap
bekwaam onzeker	overlegend
bekwaam bereid	delegerend

Mogelijke uitdagingen:

- verzorgen van ademhaling bij het supporteren op wedstrijden;
- 'sportieve' liederen integreren: stimulerende liederen om spelers te stimuleren, analyseren en maken van kreten...;

- intens gebruik maken van opnameapparatuur om te verfijnen en te reflecteren;
- muziek als ondersteuning bij sport zoals 'start to run';
- tempi bij atletiekdisciplines onderzoeken;
- verschillende muzieksoorten linken aan muziek: klassiek, pop, hiphop, wereldmuziek...;
- gebruik, opbouw en belang van bpm (beats per minute) onderzoeken;
- stepping: ritmische dans waarbij het hele lichaam gebruikt wordt om complexe ritmes en geluiden te produceren via een mix van stampen, gesproken woord en handgeklap, meestal in groep;
- onderzoek van wisselwerking van muziek en beweging in reclame;
- onderzoek van muziek en beweging in musicals;
- jingles maken en opnemen in functie van een sportwedstrijd;
- sportief- technische vaardigheid omzetten in een muzikale zin, bv aanloop speerwerpen, verspringen, basket: drie maal tikken en vrije worp...

Aanbod van mogelijk materiaal:

- luisterfragmenten;
- liederen;
- speelstukken;
- luisterwijzers;
- begrippenkader;
- overzicht muziekjargon;
- overzicht parameters;
- lead sheets;
- akkoorddiagrammen voor gitaar, piano, ukelele...;
- handleiding speelwijze instrumenten;
- handleiding digitale muziekprogramma's;
- begeleidingspatroon drum;
- beeldmateriaal;
- ballen, borstels, stokken, potjes...;
- kaartje met trefwoorden/muziekjargon;
- reflectiemodellen;
- visualisatie van geluid, klank en muziek via 'partituur'.

Leerplandoel 2: de leerling realiseert aspiraties met betrekking tot muziek en beweging

De leerling onderzoekt hoe hij met muziek omgaat en overlegt in samenspraak met de leraar en de klas waar hij naartoe wil en of dit past binnen de aspiratie van de klas. Hij doet dit op verschillende niveaus:

Gedrag	<i>Wat doe ik? Wat wil ik doen?</i>
Kennis, vaardigheden, attitudes	<i>Wat kan ik? Wat wil ik kunnen?</i>
Aspiraties	<i>Wat streef ik na? Wat wil ik nastreven?</i>
Perspectieven	<i>Welke kijk heb ik? Welke kijk wil ik hebben?</i>
Identiteit	<i>Wie ben ik? Wie wil ik zijn?</i>

De leerlingen streven aspiraties na onder de vorm van wensen, verlangens, doelen (voor zichzelf en voor de groep). Zij zoeken naar muzikale haalbaarheid en coachen elkaar of laten zich coachen door de leraar. Het is belangrijk om ideeën van leerlingen te beluisteren en met hen in dialoog te gaan.

Dit projectmatig werken is erg stimulerend voor leerlingen van de 2de graad. Daarbij bepalen de leerlingen in overleg met de leraar wat men wil bereiken, bv het onderzoeken van een bepaald genre aan de hand van gericht luisteren, vocaal en instrumentaal musiceren. Het is niet vanzelfsprekend om leerlingen eigen inbreng te geven of keuzes te laten maken. Soms nemen ze de gemakkelijkste weg om zo weinig mogelijk te moeten doen en hebben ze graag dat de leraar voorkauwt. De afspraken kunnen vrij summier zijn en is er ruimte voor improvisatie. Daardoor is er ruimte voor flexibiliteit waarbij men kan inspelen op zinvolle inbreng. De leerlingen moeten al enigszins vertrouwd zijn met het genre, ervoor openstaan of gemakkelijk informatie

kunnen verwerven via digitale media, leraar, leerling... Leerlingen met muzikale competenties die ze buitenschools verworven hebben, zetten die hier graag in.

Mogelijke aspiraties:

- neemt muziek op, bewerkt ze, vervormt ze en wisselt ze uit;
- bewegingen of dans ontwerpen op muziek en uitvoeren;
- bewegingen uit eigen sportdisciplines omzetten in ritmes
- stimulerende dans voor sportwedstrijden uitwerken en uitvoeren, bv cheerleaders;
- muziek maken bij bewegingen;
- muziek ontwerpen en uitvoeren via bodypercussion of stepping;
- vaardigheden op een instrument verfijnen: gitaar (op tablet), drum, piano...;
- bestaande muziek bij bewegingen, dansen of sporten spelen of zingen...;
- tunes uit sport spelen, zingen of ontwerpen (basket, voetbal...);
- gebruikt muziek als ondersteuning bij een voorstelling;
- zet software en hardware functioneel in.

Leerplandoel 3: de leerling verwerft inzicht in de socio-culturele dimensie van muziek en beweging

Mogelijke onderzoeken–inzichten:

- zoekt naar het 'verhaal' achter muziek en beweging: inhoudelijk, ontstaansgeschiedenis, sociale aspect, emotie achter de muziek...;
- ervaart via beweging, musiceren, kijken... de complexiteit van deze muziek;
- ervaart via 'trial & error' de complexiteit van deze muziek;
- zoekt naar 'zin' van virtuositeit versus expressie;
- onderzoekt invloed van media en andere prikkels;
- zet zelfbeeld tegen sociaal-culturele achtergrond;
- bespreekt technologie als 'zegen en vloek';
- evalueert eigen omgang met muzikale media;
- heeft aandacht voor akoestiek;
- licht gehoorbeschadiging toe;
- kent vormen van gehoorbescherming;
- herkent persiflage en recyclage.

Leerplandoel 4: de leerling communiceert genuanceerd over de relatie tussen muziek en beweging

Mogelijke werkwijzen:

- hanteert luisterwijzers, adjectievenlijst, begrippenlijst, toelichting...;
- zet technische vaardigheid versus expressie: nuttig, nodig, waardeloos...;
- onderzoekt relatie tussen eigen voorkeur, identiteit en zelfbeeld;
- onderzoekt eigen gedrag rond muziek en beweging;
- onderzoekt kansen en gevaren van digitale media.

Bijzondere rol van de leraar MO in de richting Lichamelijke opvoeding en sport

De leraar geeft de leerlingen uit de 2de graad 'kaders' om muzikaal een 'stap te zetten'. Die kaders betekenen enerzijds een houvast in hun muzikale zoektocht en anderzijds bieden ze richtlijnen welk gedrag de leraar van leerlingen verwacht. Het is zinvol als de leraar de muzikale smaak van de leerlingen apprecieert; zij waarderen dan op hun beurt vaak het 'oprecht-zijn' van hun leraar in zijn muzikale smaak en werkwijze. De leraar prikkelt hen en geeft aanzetten om te durven en om over hun muzikale muurtje te kijken. Hij biedt een krachtige leeromgeving met levensechte contexten die participatie, betekenisgericht leren en zelfsturing mogelijk maken.

De leraar is een coach die leerlingen begeleidt in hun muzikaal proces. Hij staat open en helpt hen om het

ownership van eigen leren in handen te nemen. Het is prachtig als de leraar wil vertrekken vanuit de leerlingen en hun ideeën, hen wil ontmoeten in hun muzikaal 'profiel' en hen tools en muzikale expertise aanreikt. Hij geeft ze kansen, tijd en ruimte om te experimenteren. Op die manier ontdekken leerlingen waar ze goed in zijn, waar hun focus ligt en hoe ze verder hun kwaliteiten kunnen ontwikkelen. De leerlingen leren heel veel informeel, bijvoorbeeld via Tutorials op YouTube. Het is meer dan logisch dat ze deze troeven mogen uitspelen in de klas. Daarbij daagt de leraar de leerlingen uit, onder meer via prestatiegericht werken en legt de lat hoog.

De leraar geeft de leerlingen kansen om hun 'filters' te kennen waardoor muziek tot hen komt: vriendenkring, radiozenders, festivals, digitale media en internet, gespecialiseerde tijdschriften, recensies, buitenschoolse muzieklessen ...

Het is goed als de leraar zijn sterktes als muzikant in de verf zet.

Muziek heeft een functie als expressiemiddel en geeft kracht om geaard te raken in deze wereld. Hij helpt ze om de complexe muzikale wereld te verkennen. Zo ijvert de leraar om de leerlingen tools te geven om gelukkige mensen te zijn die ruimte durven innemen. Hij mag de leerlingen ook de 'heerlijke onbelangrijkheid' van muziek leren kennen, waarbij het plezier van muziek beluisteren en maken centraal staat.

8.3 Evaluatie

Instructie en evaluatie gaan hand in hand en kunnen elkaar zelfs versterken. De leerkracht heeft de rol van coach bij het muzikale proces van de leerlingen. De kerngedachte van het leerplan is een groeiproces van leerlingen: ze verfijnen de omgang met muziek. Dit leerplan streeft naar een procesevaluatie, maar in praktijk krijgen ook producten een evaluatie. Criteria bepalen zijn daarbij niet eenvoudig. Een goede evaluatie is gebaseerd op volgende criteria (Van Peteghem, 2002):

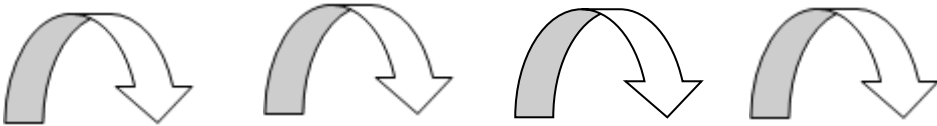
Doelmatigheid

- validiteit: het instrument meet wat het beoogt te meten;
- betrouwbaarheid: een herhaalde afname onder gelijke condities levert dezelfde resultaten op;
- efficiëntie: de betreffende inspanningen (zowel bij de leraar als bij leerling) staan in verhouding tot de opbrengsten.

Billijkheid

- objectiviteit: kenmerken van de beoordelaar spelen geen rol;
- transparantie: de leraar geeft heldere informatie over de evaluatie;
- normering: de beslissingen die de leraar neemt naar aanleiding van een toets/examen zijn te rechtvaardigen.

De leraar zorgt voor verschillende evaluatievormen:

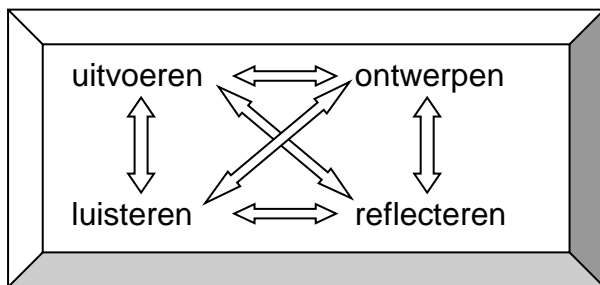
				
Waarom?	Wat?	Hoe?	Door wie?	Wanneer?
vaststellen bevestigen ingrijpen (re)mediëren rapporten	proces product kennis vaardigheden attitudes	observatie (luister)toets portfolio peer- evaluatie zelfevaluatie	leerkracht andere leerling(en) zichzelf	permanent

Objectieve beoordeling is niet zo gemakkelijk bij het evalueren van de uitvoerende muzikale gedragingen. Deze zijn vluchtig, terwijl notities of tekeningen kennis en luistervaardigheden kunnen ondersteunen. Opnameapparatuur helpt leerling en leraar om te reflecteren en (zichzelf) te evalueren. Een opname zal de leerlingen ook motiveren om een goed resultaat te bekomen en stelt ze beter in staat om tot zelfevaluatie te komen.

Daarnaast is een ook standaard evaluatie-instrument nuttig. Daarbij bepaalt de leraar (eventueel in overleg met de leerlingen) de evaluatiecriteria, waarbij het concrete gedrag van de leerling exact en eenduidig is omschreven.

Ook de evaluatie van ontwerpen van muziek is niet eenvoudig. Vaak zijn de uitvoeringsvaardigheden van de leerlingen van een minder hoog niveau dan de ontwerpvaardigheden. De leraar is zich hiervan bewust zodat hij bij de evaluatie van een muzikaal ontwerp niet enkel de uitvoeringsvaardigheden beoordeelt.

Bij evaluatie focust de leraar op:

Hij houdt rekening met:

- geheugenkennis;
- inzichtelijke kennis;
- routinematige vaardigheden;
- probleemoplossende vaardigheden;
- vakgebonden attitudes.

8.4 Digitale media

Digitale media vinden meer en meer hun weg in het hedendaagse onderwijs en krijgen definitief een plaats in de klaspraktijk. Dit is uiteraard ook het geval voor muzikale opvoeding.

Hierbij komt nog dat de muzikale leefwereld van de leerlingen voor een groot deel bestaat uit digitale media. Omgaan met muziek betekent voor hen muziek opzoeken, beluisteren en uitwisselen via internet, youtube, facebook, smartphone, spotify...

Het overkoepelend doel van dit leerplan, de leerlingen verfijnen hun omgang met muziek, slaat dus zeker ook op hun omgang met digitale media. Door digitale media beter te leren gebruiken en begrijpen, gaan ze over hun eigen omgang reflecteren en die bijstellen en verfijnen.

Bij de realisatie van de vier doelen worden digitale media als volgt gebruikt:

- opnemen, afspelen en bewerken (draagbare muziekspelers, tablet, smartphone, pc...);
- uitbreiding en ondersteuning muziekinstrument (apps, pc, midicontroller, sequencer...);
- begeleidingsinstrument (tutorials, instrumentale begeleidingen op internet);
- naslagwerk (sites met info over genres, groepen... zoals Kwadratuur...);

- muziek uitwisselen (facebook, youtube, soundcloud...).

Vier gebieden zijn belangrijk bij het werken met media:

- *leren over digitale media*: leren over de gebieden van ICT en de toepassing bij muziek ervan. Aspecten die belangrijk zijn: het opdoen van ervaringen, begrijpen hoe het werkt, effecten van gebruik en toepassingen ervan.
- *leren met behulp van digitale media*: bij opname, delen, registratie, -opslag en -verwerking, bij het maken van presentaties, bij communicatie... Het digitale hulpmiddel presenteert zich als een werktuig of tool.
- *leren door middel van digitale media*: als hulp bij het onderwijzen, bij het inoefenen, als toetsers en als begeleider.
- *digitale media als organisator*: bij planning, uitvoering en ondersteuning van muzikale uitvoeringen.

8.5 Taalbeleid

De leraar gebruikt de standaardtaal en correcte vaktermen (zie begrippenlijst in bijlage). De taalvaardigheid van de leerlingen loopt sterk uiteen en verdient ondersteuning. Essentieel hierbij is dat het gaat over onderwijs op maat van elke leerling.

Taalbeleid stelt dat taal, leren en denken onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Taalgericht vakonderwijs is te omschrijven als *contextrijk* onderwijs, vol *interactie* en *taalsteun* met als doel het leerproces te optimaliseren.

Contextrijk

Onder context verstaan we het verband waarin de nieuwe leerinhoud geplaatst wordt. Welke aanknopingspunten reiken we onze leerlingen aan? Welke verbanden laten we henzelf leggen? Wat is hun voorkennis? De leefwereld van de leerling, de actualiteit en de opleiding LOS zijn ideale uitgangspunten.

Interactie

Leren is een interactief proces: kennis groeit doordat je er met anderen over communiceert. Leerlingen worden aangezet tot samenwerken, in duo's, in groepjes of klassikaal. De opdrachten dagen leerlingen uit om in interactie te treden, bijvoorbeeld elkaar bevragen, informatie geven, spreken en schrijven. Hierbij is het belangrijk dat er ruimte wordt gegeven aan de leerling voor eigen inbreng.

Taalsteun

Voor opdrachten gebruiken leraren een specifieke woordenschat die we *instructietaal* noemen. Hierbij gaat het vooral over werkwoorden die een bepaalde actie uitdrukken (luister, ontwerp, musiceer, illustreer, vergelijk, definieer, noteer, raadpleeg, situeer, verklaar...). Om het doel van de opdracht te begrijpen, moet de betekenis van de gebruikte woorden duidelijk zijn. Dit kan door auditieve en visuele ondersteuning, herhalen met andere woorden, een voorbeeld geven...

Enkele tips voor taalbeleid:

- eerst beleven, dan benoemen;
- een duidelijke structuur;
- inspirerende en motiverende instap;
- een duidelijke en heldere instructietaal;
- leesbare en verstaanbare teksten;
- duidelijke begripsverklaring;

- auditieve en visuele ondersteuning;
- maatregelen voor leerlingen met leerstoornissen...

8.6 Mogelijke reflectiemodellen

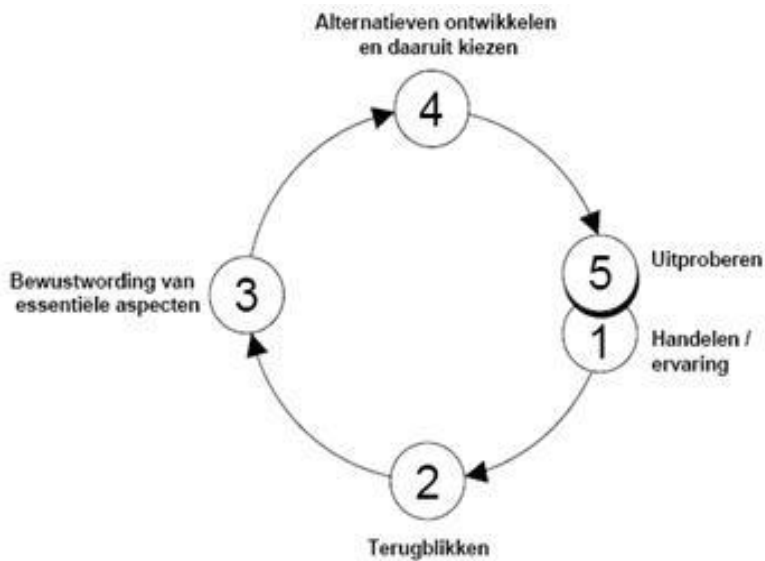
Reflectie is een essentieel hulpmiddel om te kunnen ontwikkelen. Het is een vermogen om bewust na te denken over ervaring, kennis, inzicht en houding, met als doel jezelf te verbeteren. Hieronder volgen enkel mogelijke modellen.

Reflectiemodel van Korthagen

De reflectiecirkel is een spiraalmodel: de laatste fase - het uitproberen van ontwikkelde alternatieven - vormt tevens de eerste fase van de volgende reflectieronde.

Bij dit model stelt de leerling zichzelf enkele vragen:

- Wat is er gebeurd?
- Wat vond ik daarin belangrijk?
- Tot welke voornemens of leerwensen leidt dat?
- Het uitproberen van de ontwikkelde alternatieven.

Reflectiemodel van Gibbs

Het reflectiemodel van Gibbs is een variatie op het model van Korthagen.

Evalueren en analyseren zitten in het proces van reflecteren.

Beschrijving	wat is er gebeurd?
Gevoelens	wat denk en voel ik daarbij?
Evaluatie	wat ging er goed en wat ging er verkeerd?
Analyse	wat kan ik hiervan leren?

Conclusie wat had ik anders kunnen doen?
Actieplan wat neem ik mij voor?

STARR-methode

STARR geeft inzicht in de competenties waarover iemand beschikt en de manier waarop hij deze hanteert. Deze methode analyseert en beoordeelt concrete voorbeelden via:

Situatie wat is de situatie of context waarbinnen ik een taak of opdracht doe?
Taak welke taak of opdracht voer ik precies uit?
Actie wat heb ik concreet gezegd en gedaan?
Resultaat hoe was de reactie van de ander(en) en wat was het eindresultaat?
Reflectie hoe pak ik het volgende keer aan?

 Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kunt u als leraar ook reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen.vvksso@vsko.be).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, nummer. Langs dezelfde weg kunt u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie. In beide gevallen zal de coördinatrice leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.

BIJLAGEN

Referentielijst

Handboeken

Educatieve uitgeverijen: www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2007p/1031uitgeverijen.htm

Visieteksten

Muzische vorming en muzikale opvoeding in het VVKSO en VVKBaO: www.vsko.be

Tijdschriften

- *Kunstzone*, tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs. Berkel en Rondenrijs (NL): Stichting Kunstzone m.m.v. de VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek, www.kunstzone.nl.
- *Musik & Bildung*. Mainz (D): Schott Music. www.schott-music.com.
- *Musik und Unterricht*. Marschacht (D): Lugert Verlag. www.lugert-verlag.de.
- *m#o.nl*. Almelo (NL): VLS, Vereniging Leraren Schoolmuziek. www.muzeikenonderwijs.nl.
- *Artishock*, driemaandelijks tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs, een uitgave van Muzes. www.muzes.be.
- *De Pyramide*, muziekwijzer voor primair onderwijs, een uitgave van de Gehrevereniging. www.gehrelsmuziekeducatie.nl/pyramide.htm

Bruikbare boeken

- DE BAETS, T. & NIJS, L. (red), *Muziekpedagogiek in beweging. Onderzoek als motor voor onderwijsinnovatie*. Heverlee, Euprint, 2013.
- ELLIOT, D., *Music Matters. A New Philosophy of Music Education*. Oxford, Oxford University Press, 1995.
- EVELEIN, F., *Coöperatief leren in muziek*. Baarn, HB Uitgevers, 2007.
- EVELEIN, F., *Coöperatief leren in muziek 2*. Baarn, HB Uitgevers, 2009.
- REYBROUCK, M., *Van grijpen tot begrijpen. Cognitieve strategieën bij de omgang met muziek* (Cahiers voor Didactiek 13). Deurne, Wolters Plantyn, 2001.
- REYBROUCK, M., *Met open oren. Onderzoekend luisteren naar muziek* (Cahiers voor Didactiek 21). Mechelen, Plantyn, Servire, 2008.
- *Gedeeld Verdeeld. Eindrapport van de commissie onderwijs cultuur*. Brussel, Canoncultuurcel, 2008.
- *Verdieping Verbreding. Perspectieven voor inhoudelijke vernieuwing van het deeltijds kunstonderwijs*. Brussel, Vlaamse overheid, 2008.

Begrippenlijst

Deze begrippenlijst verklaart termen uit het leerplan of begrippen uit de muziekwereld.

Deze opsomming van vakterminologie is exemplarisch en is zeker niet 'te kennen' door de leerlingen. De leraar vertrekt steeds vanuit klinkend materiaal en verklaart enkel die contextgebonden termen die nodig zijn om de muziek beter te grijpen en te begrijpen. In het kader van taalbeleid is het zinvol dat leraars dezelfde terminologie hanteren. Dit is dus een werkinstrument voor leraars over de graden heen.

Begrippenlijst beweging

A-step	het omgekeerde van een V-step (het openen gebeurt naar achter)
Balance	op bal van de voeten in evenwicht blijven staan, minimum vier teltijden
Box(er)step	vierkant maken met de voeten: rechtervoet overkruisen, linkervoet achter plaatsen, rechtervoet zij plaatsen en linkervoet naar voor plaatsen
Chachacha	bijtrekpas (idem chassé) met prominente heupbeweging
Chassé	bijtrekpas gewoon of in een sprong, voorwaarts, zijwaarts, achterwaarts en op diagonaal; armen telkens in rechte hoek
Cuing	ervaren van metrum en structuur, vooral in functie van beweging en dans
Double step	twee stappen zij; deze beweging kan voorwaarts, zijwaarts, achterwaarts en op diagonaal
Double time	de beweging in half zo traag tempo uitvoeren
Grape vine	beweging in verplaatsing; plaats rechtervoet zij, kruis linkervoet achter, rechtervoet zij en sluit links bij of linkerbeen heffen in een hop
Half time	de beweging in dubbel zo snel tempo uitvoeren
Hop	sprong
Isolatie	afzonderlijk bewegen, opwarmen van de verschillende ledematen: hoofd, schouders, ribbenkast en bekken
Jumping jack	springen met beide voeten samen open en toe, armen volgen de beenbeweging
Kick	het vrije been opwaarts brengen met een gebogen knie en terug plaatsen
Kick-bol-change	kick rechterbeen voor, plaats rechterbeen achter, hef linkervoet op ter plaatse; kan voorwaarts, zijwaarts, op diagonaal en met wisseling van steunbeen
Lunge	rechtervoet zij plaatsen en weer bijsluiten; idem links
Relevé	kort op de bal van de voeten in evenwicht blijven staan
Scoop	side step met een 'hop' als de voeten sluiten; deze beweging kan voorwaarts, zijwaarts, achterwaarts en op diagonaal
Side step	één stap rechtervoet zij, linkervoet sluit bij en omgekeerd; deze beweging kan voorwaarts, zijwaarts, achterwaarts en op diagonaal
Stepping	ritmische dans waarbij het hele lichaam gebruikt wordt om complexe ritmes en geluiden te produceren via een mix van stampen, gesproken woord en handgeklap, meestal in groep
Step turn	voorwaarts stappen, de voeten laten staan en een halve draai maken = pivoteren
V-step	V-vorm maken met de voeten: rechts diagonaal open voor, links diagonaal open voor, rechts achter bijsluiten, links achter bijsluiten
X-step	combinatie van V-step en A-step

Begrippenlijst muziek

ABA-vorm	Driedelige vorm waarbij het laatste deel identiek is aan het eerste deel
A capella	Zonder instrumentale begeleiding, enkel met de stem
Accelerando	Toenemend in snelheid
Accent	Beklemtoning van toon of maatdeel
Accentteken	Teken boven of onder de noot, die men sterker moet spelen of zingen
Ademhalingsteken	Een teken dat aangeeft waar je best ademt
Afterbeat	Accent op de zwakke tel(len)
Akkoord	Samenklank van drie of meer tonen
Akkoordenschema	Schematische voorstelling van het verloop van de harmonie van een stuk, genoteerd met akkoordsymbolen, zoals C, F, G7, Am, Bm7 ...
Akoestiek	Eigenschappen van een ruimte met betrekking tot de weerkaatsing van geluiden
Akoestisch instrument	Instrument dat uit 'zichzelf' klinkt, zonder elektrische versterking
Album	Verzameling van gezongen of instrumentale nummers
Allegro	Snel tempo
Alt	Lage vrouwenstem
Alternatieve notatie	Notatie die vaak gebruikt wordt om muziek grafisch vast te leggen door wie niet vertrouwd is met de traditionele notatie of voor bijzondere expressie
Amateur	Liefhebber, in dit geval iemand die musiceert als hobby, niet als job
Andante	Rustig voortgaand in gematigd tempo
Arrangement	Uitwerking van een melodie of compositie tot een afgewerkt geheel
Articulatie	De uitspraak van opeenvolgende spraakklanken
Auditief	Waarneembaar met het gehoor
Auditieve omgeving	Het geheel van omgevingsgeluiden
Audioapparatuur	Toestel om geluid, klank en muziek op te nemen of weer te geven
Authenticiteit	Echtheid, bewuste zelf
Ballade	Rustig lied met een verhaal
Ballet	Artistieke dans of het ensemble van dansers
Bas	Lage mannenstem of laagste instrumentale partij
Beat	Doorgaand ritme, benadrukte tel binnen een maat
Begeleiding	De ondersteuning van een melodie, ritmisch, melodisch of harmonisch
Bereik	Stemomvang, afstand tussen de hoogste en de laagste toon die men kan zingen/spelen, tessituur
Bewerking	Verandering van de originele muziek, arrangement
Bezetting	De personen die de partijen spelen of de voorziene stemmen of instrumenten

Blues	Muziekstijl ontwikkeld door Afrikaanse slaven die in hun gezangen tijdens en na het werk hun dagelijkse miserie uitdrukten
Bodypercussion	Lichaamspercussie, lichaamsdelen als slagvlakken gebruiken om te musiceren
Bourdon	Begeleiding als van een doedelzak, twee vaste tonen als voortdurende begeleiding
BPM	Beats Per Minute Aantal tellen per minuut
Break	Korte pauze of korte onderbreking van het ritme
Brommen	Een lied voortdurend op een lagere toon zingen dan aangegeven in de partituur
Buitenmuzikaal	Met gegevens van buiten de muziek, zoals beeld, woord, beweging ...
Canon	Zangstuk of instrumentaal werk waarna de ene partij na de andere hetzelfde thema zingt of speelt
Cd	Compact disc, drager van muziek
Cd-rom	Compact disc (<i>read only memory</i>) met digitale informatie; kan zowel tekst, muziek, beeld als software bevatten
Chart	Muzieknotatie bij jazz of lichte muziek met akkoordsymbolen en vaak ook weergave van de melodie op een enkele notenbalk (lead sheet)
Choreografie	De kunst om dansen en balletten samen te stellen, het geheel van vooraf bedachte dansbewegingen
Chorus	Ander woord voor refrein Effect dat het signaal breder of dieper laat klinken
Close harmony	Meerstemmige zangstijl waarbij de verschillende stemmen qua toonhoogte dicht bij elkaar liggen, waardoor er veel spanning ontstaat in de samenklank
Coda	Slot bij muziekstukken
Communicatie	Contact, gemeenschap, verbinding
Componeren	Samenstellen, muziek schrijven, toondichten
Componist	Schrijver van muziekstukken
Concertmeester	Aanvoerder van de eerste violen in een symfonisch orkest
Consonant	Ontspannende samenklank van tonen, staat tegenover dissonant
Context	Samenhang, het geheel waarin een onderdeel geplaatst is
Contrast	Tegenstelling in ritme, melodie, begeleiding ...
Couplet	Strofe, courante term in Nederland
Cover	Nieuwe versie van een door anderen al eerder uitgevoerd lied
Creëren	Scheppen, uitvinden, ontwerpen
Crescendo	Geleidelijk luider wordend
Cuing	Ervaren van metrum en structuur, vooral in functie van beweging en dans
Cultuur	Kunstuitingen, betekenis die mensen al denkend, handelend en communicerend geven aan de werkelijkheid
Da Capo	Hernemen vanaf het begin
Dalcroze	Emile Jaques-Dalcroze, muziekpedagoog die muzikaal concept aanleerde en liet ervaren via beweging

Decibel	Eenheid van sterkte van geluidssignalen (dB)
Decrescendo	Geleidelijk zachter wordend
Dialogo	(Gezongen of gespeeld) gesprek tussen twee partners
Diëgetische muziek	Muziek of geluiden die veroorzaakt worden door iets dat men op het scherm ziet, bv radio, geweer ...
Digitaal	De gegevens verwerkend volgens een codetaal in numerieke vorm
Diminuendo	Geleidelijk zachter wordend
Dirigent	Leider van een koor of orkest
Dissonant	Samenklank die wrijving geeft, staat tegenover consonant
Downloaden	Elektronische data van een zich elders bevindend computersysteem naar zijn eigen computer halen
Drieklank	Akkoord dat uit drie noten bestaat (vaak als mooi samenklinkend bedoeld)
Dubben	Eenzelfde partij meermaals over mekaar opnemen
Duo	Muziekstuk voor twee partijen, gezelschap dat bestaat uit twee personen, ook duet
Dvd	<i>Digital versatile disc</i> , schijf voor digitale opslag van gegevens (vooral films)
Dynamiek	Geluidssterkte of intensiteit, wijze waarop met hard en zacht wordt omgegaan, beweging in muziek
Eenstemmig	Alle stemmen spelen of zingen dezelfde melodie, één stem
Elektrisch instrument	Instrument waarbij de klankproductie of –versterking niet akoestisch maar elektrisch gebeurt
Elektronisch instrument	Apparaat zoals synthesizer, sampler, computer en drummachine waarbij geluiden digitaal bewerkt worden
Ensemble	Een beperkt aantal spelers en/of zangers dat een muziekstuk of dans uitvoert
Expressie	Artistieke gevoelsuitdrukking
Fade in	Vanuit het niets klinkt een zacht geluid dat steeds sterker wordt
Fade out	Het geluid wordt steeds zachter en sterft uiteindelijk weg
Fermate	Verlenging van de waarde van een noot of rust
Filmmuziek	Muziek gespeeld tijdens films om de sfeer van de film en de emoties van de acteurs te versterken
Fill in	Ritmisch opvullen van een overgang, bv van strofe naar refrein
Fine	Einde
Flow	Doorgaande beweging van muziek
Forte	Luid, <i>f</i>
Fortissimo	Heel luid, <i>ff</i>
Frase	Deel van een melodie
Frasering	Manier waarop delen van een melodie opgebouwd zijn en gespeeld worden
Fret	Metalen richel dwars op de hals van een snaarinstrument
Frequentie	Aantal trillingen per seconde
Galm	Verzwakt terugkaatsen van geluid tegen de wanden van een ruimte

Geluid	Wat het oor kan waarnemen
Glissando	Glijdend van de ene toon naar de andere
Grafisch	Door middel van beelden, bijvoorbeeld een tekening, tekens, streepjes, kleuren ...
Groove	Swingend gevoel in muziek
Harmonie	Opeenvolging en verbinding van akkoorden, aangenaam klinkende vereniging van tonen, muziekgezelschap
Herhalingsteken	Muziekteken dat aanwijst dat het gehele stuk of een gedeelte ervan herhaald moet worden
Hit point	Een belangrijk moment in de film, onderlijnd door passende muziek of geluidseffecten
Hook	Een muzikaal idee, gebruikt in populaire muziek, dat in het oor van de luisteraar blijft hangen, zit vaak in het refrein of chorus
Houtblazers	(Bespelers van) houten blaasinstrumenten als daar zijn: fluit, hobo, klarinet, fagot, saxofoon ...
Improviseren	Op het ogenblik zelf bedenken en uitvoeren
Instrumentaal	Enkel op muziekinstrumenten spelend, staat tegenover vocaal
Instrumentarium	Geheel van gebruikte of aanwezige instrumenten
Interval	Afstand tussen de toonhoogte van twee tonen die samen of na elkaar klinken
Intonatie	Het zingen of spelen op de juiste toonhoogte
Intro	Inleidend stukje muziek
Jabbertalk	Nonsenstaal, spreken met betekenisloze klanken
Jazz	Op improvisatie gebaseerde muziekstijl ontstaan begin 1900 door het versmelten van zwarte blues, blanke volksmuziek en klassieke muziek
Jingle	Kort stuk muziek ter bevordering van de herkenbaarheid van een programma, radiostation, activiteit ...
Karaoke	Live zingen met steun van een geprojecteerde tekst, maataanduiding en begeleiding
Keyboard	Elektronisch instrument met een pianoklavier
Klank	Geluid dat ontstaat door regelmatige trillingen
Klankbron	Materiaal dat de klank veroorzaakt
Klankdecor	Geluiden en klanken maken die passen bij een beeld, verhaal, film ...
Klankeigenschap	Kenmerk van de klank zoals kleur, hoogte, duur ...
Klankkast	Deel van een muziekinstrument dat de klank van het instrument versterkt
Klankkleur	Kenmerkende klank van een instrument of stem, kleur van de toon, sound
Klankproductie	Wijze waarop de klank is voortgebracht
Klanksymbool	Grafische of visuele voorstelling van een klankbron, klankproductie of klankeigenschap
Klankstuk	Een stuk bestaande uit verschillende klanken of geluiden
Klassieke muziek	Traditionele westerse muziek van voor 1950
Klavier	Toetsenbord op een muziekinstrument, toetsinstrument, piano

Klein slagwerk	Kleine slaginstrumenten zoals ritmestokjes, houtblok, tamboerijn, handtrom, triangel, maracas, schudbeker, rasp ...
Klokkenspel	Klein staafspel bestaande uit naast elkaar liggende metalen staven, bespeeld met houten of plastic hamertjes; behoort tot de Orff-instrumenten
Koor	Muziekgroep die samen zingt
Koperblazers	(Bespelers van) koperen blaasinstrumenten als daar zijn trompet, hoorn, trombone en tuba
Kruis	Teken dat aanduidt dat een noot een halve toon moet worden verhoogd
Kunst	Subjectieve expressie van de mens, bewuste interpretatie en expressieve transformatie van de werkelijkheid met een observeerbare realisatie als gevolg
Kwartet	Muziekstuk voor vier partijen, groep van vier muzikanten
Kwintet	Muziekstuk voor vijf partijen, groep van vijf muzikanten
Lead sheet	Muzieknotatie bij jazz of lichte muziek met akkoordsymbolen en vaak ook weergave van de melodie op een enkele notenbalk (chart)
Legato	Gebonden
Leitmotiv	Een vaak terugkerend motief of thema dat een persoon, ding of idee weergeeft, bekend uit de muziek van Wagner (leidmotief)
Lento	Langzaam tempo
Lichaamsinstrumenten	De ledematen waarmee men musicceert: handen, voeten, vingers ... (body percussion)
Lied	Zangstuk, vaak met strofen en refrein
Maat	Indeling van muziek naar accenten, manier om een muziekstuk ritmisch in te delen, vaak in stukken van gelijke duur, beginnend met een klemtoon
Maatcijfer	Breuk die aangeeft hoeveel tellen er in een maat zitten en hoe lang elke tel duurt
Maatstreep	Verticale streep die de maten van elkaar scheidt
Mainstream	Popmuziek die door een breed publiek wordt gewaardeerd
Media	Middelen om informatie over te dragen: radio, tv, pers, internet ...
Meerstemmig	1: Tegelijkertijd zingen of spelen van verschillende tonen 2: tegelijkertijd uitvoeren van verschillende stemmen of partijen
Melodie	Opeenvolging van een reeks tonen
Metallofoon	Staafspel bestaande uit naast elkaar liggende metalen staven, waarvan de klank lang blijft naklinken en bespeeld met houten of plastic hamertjes; behoort tot de Orff-instrumenten
Metrum	Grieks voor maat, afwisseling tussen beklemtoonde en onbeklemtoonde delen
Mezzo forte	Matig sterk, <i>mf</i>
Mezzo piano	Matig zacht, <i>mp</i>
Mickey Mousing	Een techniek waarbij de muziek elke beweging op het scherm wil weergeven, veel gebruikt bij tekenfilms
MIDI	Musical Instruments Digital Interface, systeem om digitale instrumenten en de computer met mekaar te laten communiceren
MIDI-controller	Gebruikersinterface waarmee digitale boodschappen kunnen worden gegenereerd

	en verzonden, meestal een muziekinstrument, bijvoorbeeld MIDI-keyboard
Mixen	De apart opgenomen partijen worden bewerkt en in de gewenste verhouding gebracht
Modaal	Muziek die modi gebruikt in plaats van de vertrouwde toonaarden. Hierbij worden kruisen of mollen vermeden en gebruikt men enkel de 'witte' toetsen van de piano.
Motief	Kernachtig stukje muziek, bouwsteen van een compositie
Mol	Teken dat aanduidt dat een noot een halve toon moet worden verlaagd
Mp3/Mp4	Een manier om geluidsbestanden samen te persen, compacter te maken
Musical	Toneel met een doorlopend gesproken en gezongen verhaal met dans en decor
Muziek	Het voortbrengen van klank, ritme, melodie of harmonie omwille van het expressieve, esthetische of artistieke van het geluid zelf, geordende klanken
Musiceervormen	Groeperingsvormen of speeltechnieken om te musiceren
Musiceren	Muziek maken, muziek beoefenen Voortbrengen van klanken via de stem of instrumenten
Musicogram	Schematische visuele voorstelling van muziek via lijnen, figuren, symbolen, kleuren
Muzak	Achtergrondmuziek bedoeld om een aangename sfeer te creëren, door sommige mensen toch als hinderlijk ervaren
Muzieknotatie	Notenschrift, traditionele tekens om muziek weer te geven
Muzikant	Of musicus: iemand die muziek speelt of zingt
Naspel	Instrumentaal slot van een zangstuk
Niet-diëgetische muziek	Muziek die geschreven is om acties op het scherm te ondersteunen, maar die geen deel uitmaakt van de actie (↔ diëgetische muziek)
Nonsenstekst	Klanklettergrepen zonder bepaalde of verstaanbare inhoud (zie jabbertalk)
Notatie	De wijze waarop muziek, taal en dans worden vastgelegd
Notenbalk	Vijf evenwijdige lijnen waarop en waartussen de noten geschreven worden
Notennamen	Namen van de verschillende noten: do, re, mi, fa, sol, la, si
Notenwaarde	De waarde die de tijdsduur van de noot aanduidt zoals bvb.: hele, halve, vierde, achtste en zestiende
Octaaf	Afstand tussen twee tonen waarvan de tweede net dubbel zo hoog of laag klinkt als de eerste (octo = Latijns woord voor 8)
Ontwerpen	Uitdenken en ontwikkelen van iets nieuws of een variatie maken op iets bestaands
Opera	Gezongen toneelstuk
Opmaat	Onvolledige maat aan het begin van een muziekwerk
Orff-instrumenten	Instrumenten ontworpen door Carl Orff, Duits componist en muziekpedagoog, zoals klokkenspel, xylofoon en metallofoon
Orkest	Groep muzikanten met muziekinstrumenten
Orkestreren	Het voor een orkest uitwerken van muziek
Ostinato	Terugkerend ritmisch, melodisch of harmonisch motief, vaak onveranderd herhaald
Outro	Een kort stukje waarmee een nummer eindigt
Ouverture	Openingsstuk, bv bij opera of toneel

Parameter	Klankeigenschap, muzikaal aspect zoals klankkleur, ritme, melodie, tempo, dynamiek ...
Partij	Deel van een muziekstuk, gezongen door één stem, instrument of groep
Partituur	Notatie van muziek, notenbeeld
Pentatoniek	Toonsysteem met vijf tonen
Percussie	Verzamelnaam voor slaginstrumenten die de ritmesectie vervolledigen, meestal slaginstrumenten uit de wereldmuziek zoals claves, bongo's en conga's
Pianissimo	Zeer zacht, <i>pp</i>
Piano	Zacht, <i>p</i> , of muziekinstrument met toetsen waar men zacht en luid op kan spelen
Pizzicato	De snaren worden getokkeld en niet gestreken
Plectrum	Een klein plaatje om te tokkelen op de snaren van een gitaar, banjo, mandoline...
Podcast	Geluidsbestanden van internet halen om later opnieuw te beluisteren
Popmuziek	Populaire muziek, verzamelnaam voor een hele reeks muziekstijlen die gesmaakt worden door een breed publiek zoals hiphop, rock, RnB of dance
Presto	Zeer snel tempo
Producer	Producent of persoon die producten of diensten levert, zoals film, muziek, games
Programmamuziek	Muziek die een interpretatie geeft van een gedicht, verhaal of schilderij
Puls	Tel, regelmaat of hartslag van de muziek
Punt	Punt achter de noot verlengt de noot met de helft van haar waarde
Refrein	Deel van een lied, hetzelfde stukje tekst met melodie dat herhaald wordt tussen de verschillende strofen
Repertoire	Lijst van liederen, speelstukken, luisterstukken ...
Resonantie	Meettrillen van materiaal, lucht en ruimte die een klank beïnvloeden, bv versterken of dempen
Riff	Basispatroon met kenmerkend ritme, vaak als intro of repetitief gebruikt
Ritme	Opeenvolging van korte en lange tonen
Ritmesectie	Deel van een orkest dat voor de ritmische ondersteuning zorgt, meestal bestand uit bas en drums aangevuld met percussie, ritmegitaar en piano
Ritmiek	Het ritmisch zijn, leer van het ritme, ontmoeting tussen muziek en beweging
Rondo	Muziekstuk met een (opgewekt) refrein, dat minstens drie maal voorkomt met contrasterende strofes ertussen
Rust	Moment waarop even geen muziek klinkt
Samenklank	Samen klinken van twee of meer tonen of van een akkoord
Sample	In een computer opgeslagen, digitaal opgenomen muziekfragment, een stukje geluid
Scratchen	Het heen en weer schuiven van een lp op de draaitafel op het ritme van de muziek
Sequencer	Apparaat om muziekinformatie zoals noten en parameters op te nemen, te wijzigen en weer uit te sturen naar een elektronische klankbron
Singer-songwriter	Iemand die zijn eigen tekst en muziek schrijft, zelf zingt én zichzelf begeleidt

Slaginstrument	Muziekinstrument waarvan de klank wordt voortgebracht door erop te slaan, ermee te schudden ... zoals pauk, bekken, trom, tamboerijn, woodblock, xylofoon, klokkenspel en vibrafoon
Snaarinstrument	Muziekinstrument met snaren zoals piano, klavecimbel, gitaar, harp en viool
Solist	Uitvoerder die een hoofdrol vertolkt
Solo	Het alleen optreden, een muziekstuk of –fragment waar één uitvoerende alleen speelt, vaak met andere uitvoerenden op de achtergrond
Solsleutel	Teken aan het begin van de notenbalk dat de plaats van de sol aangeeft
Sopraan	Hoge vrouwenstem
Sound	Klankkleur, de manier waarop muziek klinkt
Soundcloud	Online platform waar gebruikers hun oorspronkelijke gemaakte geluiden kunnen uploaden, opnemen, promoten en delen
Soundmix	Live een nummer van een beroepsartiest nazingen met een geluidsband Naar eigen smaak aangepaste mix van een lied
Soundtrack	Geluidsspoor van een film, promotiemuziek voor de film
Speeltechniek	Techniek om op de juiste wijze instrumenten te bespelen
Staafspel	Een instrument bestaande uit naast elkaar liggende kleiner wordende staven, zoals klokkenspel, metallofoon, xylofoon (behoort tot de Orff-instrumenten)
Staccato	Techniek waarbij de noten los van elkaar uitgevoerd worden
Stem	Mechanisme in het strottenhoofd waarmee mensen geluid kunnen maken door het laten trillen van de stembanden
Stemband	Elk van de twee stelen plooiën in het strottenhoofd waarmee men de stem voortbrengt
Stembereik	Afstand tussen de laagste en hoogste toon die men kan zingen/spelen, tessituur
Stemmen	Een muziekinstrument op de juiste toonhoogte(n) brengen
Stemplaatsing	Wijze waarop de stem bij zingen of praten wordt gebruikt
Stemvork	U-vormig stuk metaal dat bij aanslaan een onveranderlijke toon voortbrengt
Steuntekst	Tekst als hulp om een motief of thema te ‘vatten’
Stereo	Geluidsopname in twee kanalen (in tegenstelling tot mono, slechts één kanaal) om een ruimtelijke luisterervaring te creëren
Stijl	Manier van uitdrukken, kenmerken van een kunstenaar, een groep kunstenaars of een bepaalde tijd
Strijkinstrument	Snaarinstrument dat men met een strijkstok bespeelt, zoals viool, altviool, cello en contrabas
Strijkkwartet	Ensemble van vier strijkers: twee violen, een altviool en een cello
Strofe	Deel van een lied waarin de melodie dezelfde blijft maar per strofe de tekst verandert
Strottenhoofd	Het bovenste, verwijde deel van de luchtpijp waarin de stembanden liggen
Structureel principe	Opbouw van een geheel door variatie, herhaling of contrast
Structuur	Vorm, opbouw van een samengesteld geheel
Symfonie	Groot muziekstuk, gecomponeerd voor orkest

Symfonieorkest	Orkest met strijkers, houten en koperen blaasinstrumenten en slagwerk
Syncope	Ritmische figuur waarbij accenten worden gespeeld op momenten waarop je dat niet verwacht
Synthesizer	Elektronisch muziekinstrument dat klanken kunstmatig opwekt en beïnvloedt zodat men nieuwe nog niet bestaande klanken kan samenstellen
Systeem	Aantal bij elkaar horende notenbalken in een partituur
Tegenmelodie	Melodie die tegen de hoofdmelodie in wordt gespeeld of gezongen
Tempo	Snelheid waarmee een muziekstuk wordt of moet worden uitgevoerd
Tenor	Hoge mannenstem
Tessituur	Bereik, afstand tussen de hoogste en de laagste toon die men kan zingen of spelen
Thema	Hoofdgedachte van een compositie, vaak melodisch
Timbre	Klankkleur
Toetsinstrument	Muziekinstrument met toetsen zoals orgel, accordeon, piano en klavecimbel
Tokkelinstrument	Snarinstrument waarbij men de snaren met behulp van de vingers of een plectrum bespeelt, zoals gitaar, harp, banjo en mandoline
Toonduur	Duur van de tonen
Toonhoogte	Hoogte van de tonen
Toonladder	Een reeks van opeenvolgende tonen binnen een octaaf
Toonsoort	Toonstelsel waarin een muziekstuk is geschreven, zoals C, A, Eb ..., ook toonaard genoemd
Toonsterkte	Sterkte van de toon, soms aangegeven met dynamische tekens
Toonvastheid	Het zuiver zingen op de goede toonhoogte (of toonzuiverheid)
Traditionele notatie	Notatie zoals leerlingen in de muziekacademie leren, waarin de meeste muziek geschreven is
Transformeren	Omzetten van klank naar een andere expressievorm of omgekeerd
Transponeren	Muziekstuk in een hogere of lagere toonsoort zetten
Trio	Muziekstuk voor drie partijen, muziekgezelschap bestaande uit 3 personen
Triool	Een in drie gelijke delen verdeelde noot
Tune	Kort en herkenbaar muziekfragment
Tussenspel	Instrumentaal spel tussen de verschillende delen van een muzikale uitvoering
Tutti	Met spel of zang van allen tegelijk
Unisono	Alle instrumenten spelen of alle zangers zingen dezelfde partij
Variatie	Afwisseling, herhaling met veranderingen van bepaalde parameters
Verbaal	Wat met de stem gezegd, gesproken of gezongen wordt
Virtuoos	Iemand die zijn instrument zeer goed beheerst
Vocaal	Uitgevoerd door of bestemd voor uitvoering met de stem
Volksmuziek	Rituele of functionele muziek in diverse culturen (in tegenstelling tot klassieke muziek die bedoeld is als kunstmuziek)
Voorspel	Instrumentale inleiding, intro

Voorteken	Teken dat aangeeft welke no(o)t(en) moet(en) worden verhoogd, verlaagd of hersteld
Vorm	Opbouw van een samengesteld geheel aan de hand van een structuur
Vormschema	Schema dat de vorm van een muziekstuk weergeeft, vaak met letters, zoals aabaca
Vraag- en antwoordvorm	Veel gebruikte opbouw van een muzikale zin, voor- en nazin, spanning en ontspanning die samen een geheel vormen
Wereldmuziek	Verzamelnaam voor alle niet traditionele westerse (klassieke) muziek
Xylofoon	Staafspel bestaande uit naast elkaar liggende houten staven met hamers bespeeld (Orff-instrument)
Zangstem	Stem naar stembereik benoemd zoals sopraan, alt, tenor en bas
Zoemen	Trillend of gonzend geluid maken met de stem en gesloten lippen Bij een koor vaak gebruikt om de begintoon over te nemen